

„Menekült szellemi életünk legjobb munkásai”

Cs. Szabó László két levele Kovách Aladárnak

Cs. Szabó László (1905–1984) valószínűleg igen tekintélyes mennyiségű levelezéséből két kisebb¹ és két nagyobb együtttest publikáltak: a Szőnyi Zsuzsával² és szinte az írói pályakezdésétől évtizedeket átfogóan Gál István barátjával folytatott együtttest.³ Ezeknél bizonyosan sokkal gazdagabb a levelesládája, hiszen írásai miatt szerkesztőkkel, íróársakkal, az emigráció intézményeivel lehetett levelezési kapcsolatban. A róla szóló írásokban előfordul, hogy őt közvetítőnek írják le.⁴ Volt budapesti, Múzeum utcai lakóhelyének emléktáblájára ezt vészték föl: „közvetítő nemzedékek, fikció és értekezés, nyugat és kelet, népiek és urbánusok között”.

Cs. Szabó László Firenzéből Kovách Aladárnak keltezett levelei is a közvetítőt hozzák elének: „Amerika felé ki-zárólag az európai közvetítést vállaltam.” A Magyar Nemzeti Bizottság (USA) kérésére kísérelte meg „kinyomozni az Európában szétszórta magyar intellektueket”. Ez a munka „hónapokba telt, amíg megszereztem annak kb. 80 embernek az adatait”. Ezért fordult Kovách Aladár (1908–1979) íróhoz, szerkesztőhöz is,⁵ akinek a bécsi Nationalbibliothekban őrzött írásos hagyatékában lelhetők föl e levelek.⁶

A Kovách Aladárnak küldött első levelében leírja az összeírásához szükséges, tizenkét pontban megfogalmazott kérdéseket, s panaszkodik, mert a szűkös jövedelmű firenzei idegvezetői munkája időszakában az amerikai

megbízója még postaköltséget sem küldött, azt is öneki kellett vállalnia. A második, tizenhárom hónappal később föladott levele a firenzei időszakának a második feléből, az 1950-es Szentév utáni munkájáról rögzíti: „nappal jegyárutítás olaszul, este levelezés a magyar nyomorúsággal”. Ez a levele már a londoni munkájára várakozási idejében keletkezhetett (1951. július 1-től a BBC munkatársa).

Azt is írja, hogy írnom is kellett,⁷ és az idejét igénybe vette az is, hogy „vendégjárás volt vándor magyarokból”.⁸ A második levél végén közvetlenebb a hangja: itthoni, emigrálása előtti vitapartnereit emlegeti, Kovách Kosuth-írásait említve föl hívja a figyelmét egy memoárra, s két példányt kér Kovách *Téli zsoldár* drámájából. Kovách Aladár a neki írott levelében bizonyosan emlegette Batsányi versét, mert reagált rá.⁹ A két, Kovách Aladárnak küldött levele megírásának időszakát így idézi A *bujdosó hegedős* versében:

„Firenzében éltem,
via Fiumében
s féltem
féltem
féltem.”

*

¹ VEZÉR Ersébet: Cs. SZABÓ László levelei = c3.hu <https://www.c3.hu/~iris/99-1/csszabo.htm>; Uő: *Haza és Nagyvilág*. TAKÁTS Gyula és Cs. SZABÓ László levelezése = Academia.edu <https://shorturl.at/XeBL4>

² *Roma summus amor*. Cs. SZABÓ László és SZŐNYI Zsuzsa levelezése. Szerk. HAFNER Zoltán, Bp., Kortárs, 1999

³ Cs. SZABÓ László és GÁL István levelezése, 1933–1982. Szerk. GÁL Ágnes, GÁL Julianna, Bp., Argumentum, 2012

⁴ ARDAY Géza: *Szellemi irányítú az emigrációban*. Cs. Szabó László pályaképe. Bp., L'Harmattan, 2018; PAPP Endre: *Cs. Szabó László*. Bp., MMA, 2022

⁵ Kovách Aladár a Bolyai Könyvek szerkesztője, dramaturg, rövid ideig a Nemzeti Színház igazgatója. 1948-ban emigrált, 1950-ben Münchenben *Szózat* című hetilapot alapított, 1951 augusztusától 1953 júniusáig a Szabad Európa Rádió rendezője.

⁶ Ebből – többek között – megjelent: „Bévil van az egyetlen forrás”. TATAY Sándor levelei KOVÁCH Aladárhoz = *Életünk*, 2017, 12. sz., 4–24.

⁷ Ezen írásából megjelentek a müncheni *Hungária* című hetilapban. Cs. SZABÓ László: *Hódoltsági irodalom. Az irodalom államosításától a forradalomig*. Szerk. CZIGÁNY Lóránt, Bp., Mundus, 2008, 31–49.

⁸ „Jó magyar dumára kiéhezve vártuk átutazó barátok felbukkanását, Deér Józsefet, [...] a vándorló Végh-vonósnégyest, Tolnay Károlyt, Fricsay Ferencet”. Cs. SZABÓ László: *Magyar író az emigrációban* = Uő: *Válogatott esszéi*. Szerk. POMOGÁTS Béla, Bp., Magyar Napló, 2007, 213–286. Az előző idézet is ebből való.

⁹ Cs. SZABÓ László: *Öreg forradalmár* = Uő: *A tág haza. Összegyűjtött versek*. Szerk. CZIGÁNY Lóránt, Bp., Könyves Kálmán, 1995, 43–44.

Cs. Szabó László Kovách Aladárnak

Kedves Barátom!

Firenze, 1950. március 19.

Az Egyesült Államokban székelő Magyar Nemzeti Bizottság kezdeményezésére sürgősen összeállítják az Európában élő, jelentős magyar menekült intellektusok (írók, szellemtudósok, művészek, zenészek stb.) névsorát. Mint-hogy az összeírást még a tavasz első felében be akarják fejezni, tisztelettel arra kérlek, válaszolj nyomban, s maximálisan 60 gépelt sorban az alábbi kérdésekre az egyes pontok szerint:

1/ Név, születési hely, év, családi állapot, a száműzetésben vele vagy külön élő legközelebbi családtag; az otthon rekedt legközelebbi családtagok és azok anyagi helyzete.

2/ Mikor és hogyan hagyta el Magyarországot? Tudott-e átmenteni valamit (ruházat s egyéb értéktárgyak, a foglalkozásához szükséges könyv, kézirat, saját művei stb.)?

3/ Jelenlegi anyagi helyzete. Keres-e, ha igen, mennyit? Kérem az összeget az ország minimális életszintjéhez viszonyítani; keres-e havonként 50 dollárnak megfelelő összeget vagy kevesebbet?

4/ Családtagok helyzete. Dolgozik-e, és keres-e a felesége, gyermekei? Tudja-e gyerekeit iskoláztatni? Egészségesek-e?

5/ Ha nem keres, meddig tudja még fenntartani magát (s családost, családját)?

6/ Munkássága és elsősorban az emigrációban? Tudott-e és tud-e még hivatásának élni? Mik a munkatervei?

7/ Ha a szükség arra kényszerítette, hogy pályáján kívül más időleges munka után nézzen, tud-e azért magának is dolgozni, marad-e annyi fizikai ideje és erkölcsi ereje, hogy legalább részben igazi hivatásának (kutatásnak, alkotó szellemi munkának, könyvírásnak, művészetnek) éljen?

8/ Van-e olyan szakképzettsége, mely valamiképpen határos hivatásával? (Levéltárosság, könyvtárosság, tanári oklevél, újságírás, képre Restaurálás, divatrajz, hangszeres előadás stb.) S lehet-e ezt külföldön értékesíteni?

9/ Van-e írói, tudományos, művészeti munkásságától független és külföldön értékesíthető szakképzettsége (technika, agrártudomány stb.)?

10/ Nyelvismerete (teljesen ősintén)?

11/ Milyen szervek részéről és mennyi segélyben részesül (lakás, készpénz, élelmiszer-csomag és hozzávetőleges értéke, ösztöndíj stb.)?

12/ Pontos címe?

Én Amerika felé kizárólag az európai közvetítést vállaltam, szerepem a kérdés elküldésével és a válaszok begyűjtésével kimerül. Ismételten megkérlek, hogy az ügy

Amerikából jelzett sürgősségére tekintettel, légy szíves, azonnal válaszolni a megjelölt terjedelemben, ami maximálisan két ritkán gépelt oldalnak felel meg. Leveledet küldd a következő címre: Ladislao Cs. Szabó, presso Casarsa, Firenze, Via Fiume 17.

Igaz barátsággal köszönt

Cs. Szabó László

(Gépirat, autográf aláírással.)

*

Cs. Szabó László Kovách Aladárnak

Kedves Barátom,

1951. ápr. 20.

elnézést, hogy kedves leveledre csak két hét után felelek. Sorsomat próbálom egyenesbe pofozni, vendégjárás volt vándor magyarokból, s írnom is kellett; a mentségek közül az utóbbit bizonyára megérted.

A körkérdést amerikai felszólításra küldtem szét. Rajtam keresztül akarták kinyomozni az Európában szétszórta magyar intellektusokat. Hónapokba telt, amíg megszerkeztem annak a kb. 80 embernek az adatait, akik nagyon véges ítéletem szerint menekült szellemi életünk legjobb munkásai a nyelvészettől a muzsikáig (az újságírókkal és természettudósokkal két másik megbízott foglalkozott, ha foglalkozott!). Nappal jegyárutás olaszul, este levelezés a magyar nyomorúsággal: félév telt el így tavaly. A postaköltséget is magam viseltem, odaátról még csak egy bélyegkupont se küldtek. S a végén elfelejtették megköszönni. Szép paksaméta volt, nem tudom, vidéken porosodik-e vagy a fővárosban. Végeredményében nem mulasztottál semmit, s negatív válaszodat egyetértőn tudomásul veszem.

Ellenben köszönöm a hozzám adresszált baráti szavakat. Természetesen bennem semmiféle rossz érzés nem volt. Sose bántam, ha elvekért vagdaltak, vagy a vadhajtásaimat nyesegették. Féja, Kodolányi is nekem vágott, mégis jóban voltunk. Csak a vénasszonyos csipkelődéstől utálkoztam. Gogoláktól. S akikről ösztönösen éreztem, hogy fenéig rothadtak odabelül. Mint Katona Jenő. Ortotyát szerettem, nem ismertem jól. Egyébként magam is egyre nagyobb kritikával gondolok némely régi „kulturált” írásomra.

Amint látod, még írok. Örülök, hogy tetszett a Batcsányi-vers; persze, hogy róla szól. Tisztelője vagyok, lehetünk-e mások? Pár év előtt tanulmányt is írtam az öregről, de az a linzi befejezés szívettépő intelem, s éppen nekünk. A versen azóta javítottam egy nagyon kicsit. De talán úgy jobb, ahogy Te láttad.

Kossuth cikkeidet olvasom, a törökországi laktanyában a sanpastorei DP. szállásra ismertem. Járt-e a kezében Veress csodálatos memoárja: A Magyar Emigráció Keleten? Veress Sándor komponistának volt a nagyapja, Kossuth kísértetében járt Keleten, később ő is Nyugatra került.

Május derekáig maradok Firenzében, addig elérne egy Téli Zsoltár, ha levelem vétele után feladnád. Előre is köszönöm. Kérlek, küldj egy példányt a firenzei Magyar In-

tézetnek is, amely hősiesen tovább működik. Cím: Professore Ladislao Pálinkás, Firenze, Università degli Studi, piazza San Marco.

Leveledet még egyszer köszönöm, s szívből jó munkát kívánva

igaz barátsággal köszönt

Cs. Szabó László

(Gépirat, a dátum és az aláírás eredeti.)

Cs. Szabó László londoni könyvtár-szobájában, 1960

Adományozó: Forgács Károly, 2023

© Fortepan

